

Кобзан Л. А.

Івано-Франківський національний медичний університет,

Івано-Франківський національний університет імені Василя Стефаника

«НОМО NOVUS» У НЕОРОМАНТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ДЖ. КОНРАДА ТА О. ГРІНА

Стаття присвячена дослідженню своєрідності образу героя в неоромантичній картині світу Дж. Конрада й О. Гріна. Увага акцентується на своєрідності перехідної доби межі XIX – XX століть. Картина світу цього перехідного періоду характеризується нестабільністю, багатовекторністю літературного розвитку, множинністю течій і шкіл. Це явище мало закономірний характер загальноєвропейського історико-літературного процесу. Неоромантизм як стильова система формувався на «перехресті» двох потужних протилежних напрямів – реалізму та модернізму, що й визначило своєрідність цієї модерністської течії, яка характеризується поєднанням різних нарративних стратегій, свідомого й несвідомого, культури і природи, західного і східного. У статті розглядаються закономірності формування нового типу героя у творчості англійського та російського письменників. Неоромантизм як нова форма художньої свідомості формує оригінальні риси характерів героїв, генетична «пам'ять» яких зумовлена романтизмом початку XIX століття, проте нові соціально-історичні умови сформували й новий характер героя, який відрізняється прагматичністю, переоцінкою сталих цінностей, новим ставленням до світу і людини. В основі світосприйняття особистості «нового героя», його картини світу, як і в «класичному» романтизмі, лежить протиставлення світу реального й уявленню про цей світ – двосвіття – трагічного незбігу ідеалу та дійсності. Порівняльна характеристика героїв обох письменників свідчить про їх типологічну подібність. Персонажі письменників були новими для національних літератур. Це не виключні особистості романтичної літератури, а звичайні, прості люди, які в екстремальних ситуаціях проявляли мужність, героїзм, відповідальність за свої дії, люди, які здатні на подвиг. Так звані «розгублені» персонажі, важливою рисою яких є детермінованість загальнолюдськими цінностями й усвідомлення цінності власної індивідуальності, статус високої духовності, який неможливо реалізувати в конкретному часі загальної нестабільності», досліджено в статті. Реалізований у творчості Дж. Конрада й О. Гріна «новий» романтизм межі століть дав нове уявлення про героя-мрійника. Це не загадковий герой, а проста людина, що змогла протиставити свою життєву позицію сірим будням дійсності, людина, яка перестала бути рабом обставин, яка творить власне життя. Його орієнтирами стають завоювання нових світів та освоєння екзотичних просторів. Спосіб зображення морального пробудження особистості у творах письменників відбувається через муки совісті, протиборство з обставинами й чужими моральними постулатами. Новий герой указує на варіанти виходу з ідеологічного кута та багатовекторність пошуків отриманих результатів. Активна позиція, яку демонструють герої романів у різних обставинах, примушує бачити в них людей.

Ключові слова: неоромантизм, перехідна доба, реалізм, модернізм, «новий герой», художнє мислення, картина світу, образ, цінності, нарративна стратегія.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століття в європейській літературі яскраво продемонстрував тенденцію культурного зсуву, рух до культури постреалістичного типу, в основі якої лежить відображення зміни парадигм, світоглядних, ціннісних і художніх орієнтирів, функціонування різних художніх тенденцій і водночас пошуки інноваційних художніх форм. Ігрова концепція, поєднання різних нарративних стратегій,

авторських і літературних масок, свідомого й несвідомого, культури і природи, аполоністичного й діонісійського, західного і східного стали об'єктом пильної уваги як письменників, так і критиків. Картина світу кінця цього перехідного періоду демонструє свою нестабільність, що відображено у строкатості літературного життя, множинності напрямів, течій, шкіл, відсутності магістрального напрямку. Це явище має закономірний характер

розвитку європейського історико-літературного процесу. У неоромантичній картині світу важливе місце належить «новому» літературному герою, крізь призму характеру якого стає зрозумілою своєрідність самого неоромантизму як модерністської течії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявити типологічно подібні риси героя «нового романтизму», образом і поведінкою якого письменники демонструють варіанти виходу з ідеологічного кута, в якому опинилося європейська цивілізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує доволі успішне поширення досліджень вітчизняних і зарубіжних учених проблем неоромантизму як стильової течії модернізму (Д. Наливайко, М. Урнов, Н. Лейдерман, Є. Себежко, Л. Дербеньова), неоромантизму в аспекті синергетики, моделей перехідності (В. Сілантьєва, І. Попуша, В. Гусєв, Н. Долгая, О. Клінг, Є. Князева), своєрідності англійського неоромантизму і творчості Дж. Конрада (Є. Ковтун, Н. Дьяконова, С. Baker, S. Donaldson, L. Gurko, M. Reynolds), творчості О. Гріна (Н. Кобзев, В. Ковський, Є. Логвин, А. Лапуха, Г. Шевцова).

Постановка завдання. Мета статті – дослідити типологічно подібні риси в зображенні нового типу героя в прозі Дж. Конрада й О. Гріна. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- 1) дати характеристику неоромантизму як модерністській течії;
- 2) визначити характерні риси неромантичного героя, на відміну від героя романтизму початку ХІХ століття;
- 3) з'ясувати типологічно подібні риси характеристики героя в прозі Дж. Конрада й О. Гріна.

Виклад основного матеріалу. Симптомом культурологічного зсуву став неоромантизм із його сублимацією традиційних рис романтизму з новими літературними тенденціями перехідного періоду межі ХІХ–ХХ століть. Це період становлення двох провідних методологічних систем, що протистояли одна одній – модернізму й реалізму ХХ століття. «Неоромантизм опинився на «перехресті» цих систем, що й визначило своєрідність і складність дослідження цього феномена» (Л. Дербеньова) [2, с. 21].

Неоромантизм утверджує тип «нового героя» – «*homo novus*», для картини світу якого притаманні яскраво виражені опозиції хаосу й порядку в їх багатовекторній різноманітності [6], бажання вирватися із сірої буденності безідейного часу з його мрією про пригоди, екзотичні країни, можли-

вістю власного самоствердження, пошуку «себе» в сірій буденності.

В основі світосприйняття особистості «нового героя», його картини світу, як і в «класичному» романтизмі, лежить протиставлення світу реального й уявлення про цей світ – двосвіття – трагічного незбігу ідеалу й дійсності. «Двосвіття» романтиків – світ дійсності та світ ідеалу, мрії, фантазії – протиставлене, перебуває в різних сферах людського існування, «двосвіття» неоромантиків – односферичне. Герой – конкретна людина в її реальних відношеннях зі світом, людина з її суттєвими сталими індивідуальними рисами. Об'єктивний світ дійсності відображається у внутрішньому світі особистості, а в образній характеристиці неоромантичного героя перевага як у моральній, так і соціальній сферах буття надається суб'єктивним формам вираження. Розуміння своєї повної залежності від великого світу, усвідомлення кризової течії життя в поєднанні з напруженим очікуванням змін – риси внутрішнього світу героїв багатьох творів цього періоду. В. Толмачов указує, що людина перехідної доби сприймала себе і свій час у двох планах: як певний «кінець» і певний «початок». На межі епох це відчуття є головним у внутрішній організації особистості [6, с. 13]. Однією з форм художньої реакції на таке «двосвіття», на складне, внутрішньо драматичне становище людини була актуалізація романтичних тенденцій у європейській літературі перехідної доби з її відчуттям кризи, хаосу, множинних експериментів виживання й переорієнтації.

Література перехідного періоду відображає різні варіанти «розгубленої» людини, але шукає й позитивний приклад для наслідування. Як підкреслює Н. Долга, важливою рисою такого персонажу є його детермінованість загальнолюдськими цінностями й усвідомлення цінності власної індивідуальності: «Він прагне зберегти в собі комплекс природної гармонії й усвідомлює статус високої духовності, який неможливо реалізувати в конкретному часі загальної нестабільності» [4, с. 225].

Під час переходу з однієї системи цінностей в іншу, як підкреслює Є. Князева, людина отримує «нові знання», «непередбачені» й відносно «необумовлені», що не виводяться з наявних знань. Випадковість є рисою будь-якої практики [5, с. 193]. «Новий герой» неоромантиків далекий від ідеалу, вмів використовувати свій досвід і знання в будь-яких ситуаціях, умів протистояти обставинам, готовий до боротьби за свої переконання або матеріальні блага, на відміну від героїв-

романтиків початку XIX століття, не претендує на виключність, не відмовляється від соціуму, він незалежний, мотивований і прагматичний. Явище має типологічний характер, про що свідчить творчість таких яскравих письменників-неоромантиків, як Дж. Конрад та О. Грін, – представників різних національних, культурних, літературних традицій, але близьких за своїми етичними поглядами, наративними стратегіями, жанрово-стильовими особливостями, типологією героїв. Сьогодні очевидно, що їхня творчість розвивалася не тільки як продовження традицій класичного романтизму, вона репрезентує нові поетикальні форми, характерні для рубіжного періоду літератури, дає підстави констатувати схожі закономірності розвитку національних літератур у загальному річищі європейської культури, є оригінальним явищем у літературному процесі кінця XIX – початку XX ст.

Характерний для західноєвропейського неоромантизму образ героїчної особистості у творчості Дж. Конрада й О. Гріна замінюється образом «непомітного героя», здатного до боротьби, якого автор ставить у залежність від обставин. Так, наприклад, у творчості обох письменників образ моря часто зображується як фатум або тяжке випробування, проте складні природні обставини не тільки не пригнічують героя, а, навпаки, дають йому змогу повніше розкритися. Природа і стихійний початок у творчості письменників не існують самі по собі, а є своєрідним продовженням людини обставинами, які зіштовхують людину особистість не стільки із зовнішнім світом, скільки із самим собою. У боротьбі із зовнішнім злом (буря, бунт, зрада, спокуса багатством) відбувається становлення людини через безжалісне викриття псевдоцінностей. Головна тенденція творчості – поетизація самовизначення особистості, де особливу роль відіграє ідея моральної відповідальності людини за все, що відбувається навколо (Марлоу, Самбір у Дж. Конрада; Грей, Гарвей в О. Гріна). Цей моральний імператив притаманний самим письменникам. О. Грін пише: «Мої книги – це я, перевтілений у своїх героях від найбільш значущого й до дрібниць, від оман і прозрінь, загострено-ліричного сприйняття світу до біографічних, навіть фантастично видозмінених, але дуже особистих рис і подробиць» [1, с. 13]. Прикметно, що Дж. Конрад та О. Грін передавали власний внутрішній світ словами своїх героїв, їхніми роздумами, переконаннями, думками про складність взаємодії внутрішнього й зовнішнього, свідомого та ірреального. Герої промовляли їхнім голосом. Моральна позиція пись-

менників визначена їхнім гуманістичним кредо і представлена читачеві не у формі авторської оповіді, а через зіткнення точок зору в діалогічній або полілогічній формах.

Спосіб зображення морального пробудження особистості у творах письменників відбувається через муки совісті, протиборство з обставинами й чужими моральними постулатами, з просвітленням і моральним переворотом, що призводить до розриву з попереднім життям. У художній структурі роману Дж. Конрада «Лорд Джим» відображено саме такий духовний процес. Панорама подій, яка об'єднує різномірні життєві обставини, «втягування» в оповідь нових персонажів сприяють становленню протагоністів і корегуються автором зображенням людської свідомості.

У різних жанрах і темах прози Дж. Конрада («Негр з Нарцису», «Ностромо», «Каприз Олмейера», «Серце півми», «Тайфун») та О. Гріна («Алые паруса», «Блистающий мир», «Бегущая по волнам») головним залишається конфлікт між двома аспектами буття особистості, які втілено в героях письменників: трагічною самотністю індивіда у світі жорстокості, серед дефіциту справжніх цінностей і прагненням людини до солідарності, що вимагає готовності до самопожертви, відчуття соціальної відповідальності й мужності. Художнє вираження цього конфлікту вимагало від письменників внутрішнього, психологічного дослідження людини, динаміки її характеру. Це завдання розв'язувалося в ситуації найбільшого напруження всіх душевних сил героїв, обидва письменники ставили їх перед розв'язанням складного морального завдання у виключних обставинах. Соціальне середовище, духовна атмосфера, що визначали розвиток особистості, відтворювалися, як правило, в художньому просторі екзотичних островів і морів колоніальних країн (у Дж. Конрада), вигаданих міст і держав (в О. Гріна).

Індивідуальна свідомість героя-європейця співвіднесена з культурою і «природною» мораллю простих людей, свідомість яких незаплямована псевдоцінностями «цивілізації» (Ассоль, Гарвей, Самбір, Мак-Вір). Обидва письменники змальовують переважно не типового представника маси, а яскраву, неповторну індивідуальність, що вирізняється з маси. «Непомітні герої» Дж. Конрада й О. Гріна борються із зовнішнім злом, сірістю, повсякденністю.

У літературі на межі століть особливо актуалізується проблема зла, його природа й витоки. Якщо в літературі XIX століття зло трактувалося

як складник життя, який треба усвідомити й тим самим викрити, то в Дж. Конрада зло, темрява і морок – лейтмотиви повісті, зло не можливо збагнути й тому побороти. Зло в Дж. Конрада зосереджено в «серці темряви»: поступово сутність назви повісті розкривається як осягнення глибин серця чорної Африки, як розуміння зла в людській природі. Однозначної відповіді на питання про те, що є зло й де його витoki, автор не дає. Є в повісті й соціальні мотиви, викриття хижацької експлуатації колоній, є антирасистські мотиви; зло розлите й у природі: африканська природа ворожа і згубна для європейців, але головне зло, мабуть, лежить у людській душі. Зло в Дж. Конрада вираджується в шати добра. Марлоу складає собі звіт, що його вірність гуманізму, з чим пов'язані проблски оптимізму в повісті, йде наперекір його досвіду, підказує, що у світі немає ні правди, ні справедливості, є тільки дурість ідеалізму, частіше підступність холодного егоїзму, користолюбство, фанатизм. У подібному ракурсі подачі пригодницька за сюжетом повість набуває філософського змісту.

Порівнюючи героїв Дж. Конрада й О. Гріна, їхні образи, можемо виділити такі характеристики: 1) це герої «дивні», «не такі, як усі», «інші», проте зрозумілі для всіх; 2) активні, практичні, які добре знають свою справу; 3) характеризуються внутрішнім аристократизмом, бажанням жити за критеріями ідеалу, а не буднів.

Головна філософська тенденція прози Дж. Конрада й О. Гріна – поетизація самовизначення людини з її моральною відповідальністю за все, що відбувається навколо.

Висновки і пропозиції. Отже, головною особливістю неоромантичної картини світу можна вважати її роздробленість, неоднозначність, множинність варіантів сприйняття. Причини появи нового героя й можливі варіанти його поведінки зумовлені своєрідністю перехідної доби. Дослідження текстів Дж. Конрада й О. Гріна свідчить, що проблема самоорганізації героїв розв'язується через власний вибір певної програми поведінки на основі права вільного вибору системи цінностей, у результаті чого формується особистість героя.

Реалізований у творчості письменників романтизм перехідної доби дав нове уявлення про людину-мрійника. Це вже не виключна особистість, а звичайна людина, яка вміє протиставити свою життєву позицію сірій буденності. Її орієнтирами стають завоювання нових світів та освоєння екзотичних просторів. Через цей новий образ героя письменникам удалося показати варіанти виходу з ідеологічного кута й багатовекторність пошуків та отриманих результатів. Активна позиція, яку демонструють герої романів у різних обставинах, примушує бачити в них людей.

Список літератури:

1. Грин А. С. Фанданго. Симферополь: Крым, 1966. 541 с.
2. Дербенёва Л. В. Неоромантизм как художественная система и научно-исследовательская проблема. *Південний архів. Серія «Філологічні науки»*: зб-к наук. праць. Вип. XLVI. Херсон, 2009. С. 21–27.
3. Долгая Н. Н. Неоромантический герой в контексте теории переходности (новеллы Р. Л. Стивенсона, Р. Киплинга, Дж. Конрада). *Вектори сучасного літературного процесу*: зб-к наук. праць. Одеса: Астропринт, 2011. С. 223–230.
4. Князева Е. Н. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции. Москва: КомКнига, 2007. 272 с.
5. Конрад Дж. Избранное. Москва: Художественная литература, 1989. 677 с.
6. Толмачёв В. М. Неоромантизм и английская литература начала XX века. Зарубежная литература конца XIX – начала XX века: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2003. 496 с.

«НОМО NOVUS» В НЕОРОМАНТИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА ДЖ. КОНРАДА И А. ГРИНА

Статья посвящена исследованию особенности образа героя в неоромантической картине мира Дж. Конрада и А. Грина. Внимание акцентируется на своеобразии переходного периода на рубеже XIX – XX веков. Картина мира этого переходного периода характеризуется нестабильностью, многовекторностью литературного развития, множественностью течений и школ. Это явление имело закономерный характер общеевропейского историко-литературного процесса. Неоромантизм как стилевая система формировался на «перекрестке» двух противоположных направлений – реализма и модернизма, что и определило своеобразие этого модернистского течения, которое характеризуется сочетанием различных нарративных стратегий, сознательного и бессознательного, культуры и природы, западного и восточного. В статье рассматриваются закономерности формирования нового типа героя в творчестве английского и русского писателей. Неоромантизм как новая форма художественного созна-

ния формирует оригинальные черты характеров героев, генетическая «память» которых обусловлена романтизмом начала XIX века, однако новые социально-исторические условия сформировали и новый характер героя, который отличается прагматичностью, переоценкой постоянных ценностей, новым отношением к миру и человека. В основе мировосприятия личности «нового героя», его картины мира, как и в «классическом» романтизме, лежит противопоставление мира реального с представлениям об этом мире – двух миров – трагического несовпадения идеала и действительности. Сравнительная характеристика героев обоих писателей свидетельствует об их типологическом сходстве. Персонажи писателей были новыми для национальных литератур. Это не исключительные личности романтической литературы, а обычные, простые люди, которые в экстремальных ситуациях проявляли мужество, героизм, ответственность за свои действия, люди, способные на подвиг. Так называемые «растерянные» персонажи, важной чертой которых является детерминированность общечеловеческими ценностями, осознание ценности собственной индивидуальности, статус высокой духовности, который невозможно реализовать в конкретном времени общей нестабильности, исследованы в статье. Реализованный в творчестве Дж. Конрада и А. Грина «новый» романтизм на рубеже веков дал новое представление о герое-мечтателе. Это не загадочный герой, а простой человек, который смог противопоставить свою жизненную позицию серым будням действительности, человек, который перестал быть рабом обстоятельств и творит собственную жизнь. Его ориентирами становятся завоевание новых миров и освоение экзотических пространств. Способ изображения нравственного пробуждения личности в произведениях писателей происходит через муки совести, противоборство с обстоятельствами и чужими моральными постулатами. Новый герой указывает на варианты выхода из идеологического угла и многовекторность поисков полученных результатов. Активная позиция, которую демонстрируют герои романов в разных обстоятельствах, заставляет видеть в них людей.

Ключевые слова: неоромантизм, переходная эпоха, реализм, модернизм, «новый герой», художественное мышление, картина мира, образ, ценности, нарративная стратегия.

“HOMO NOVUS” IN THE NEO-ROMANTIC VIEW OF THE WORLD IN THE WORKS OF J. CONRAD AND O. GRIN

Article highlights the traits of character of the hero in the Neo-Romantic world view in works of J. Conrad and O. Grin. Attention is paid to the peculiarity of the transitional epoch of the XIX – XXth centuries. View of the world of this transitional period is characterized by instability, multidirectional literary development, diverse schools and thoughts. This phenomenon was characteristic to the European, historical and literary process. Neo-Romanticism as a stylistic system was formed at the “crossroad” of two powerful and opposing schools – realism and modernism – having identified characteristic features of this modernist trend, characterized by combination of different narrative strategies, conscious and unconscious, culture and nature, East and West. Formation of the new type of the hero in the works of the English and Russian writers is considered in the article. Neo-Romanticism as a new form of the artistic consciousness, forms original traits of the heroes' characters, whose genetic «memory» is stipulated by Romanticism of the early XIX century, however, new social and historical conditions formed new character of the hero, who differs by his pragmatism, overestimation of values, new attitude to the world and people. World perception of the “new hero's” personality, his world view, as in the classical “romanticism” is based on opposition of the real work to its perception of this world – ambiguity – tragic inconsistency of the ideal to the reality. Comparative characteristics of the heroes of both writers prove their typological similarity. Writers' protagonists were new for the national literatures. They do not represent exceptional personalities of the romantic literature, they are ordinary people, who demonstrated courage, heroism, responsibility for their actions in extreme situations, and these people were capable of endeavor. The so-called “embarrassed” personalities, characterized by determination to human values and awareness of the personal individuality, status of high spirituality, which is impossible to be realized in certain time of general instability are studied in the article. New Romanism, manifested in the works of J. Conrad and O. Grin, gave new idea about the hero-dreamer. This is not a mysterious hero, but an ordinary person, able to oppose his life position to the routine reality, the person, who stopped to be the slave of the circumstances and created his own life. He is guided by the ideas of conquering new worlds and exotic areas. Moral revival of the personalities in the works of the writers is realized through sufferings of conscience, confrontation of the circumstances with strangers' moral postulates. New hero points to the solutions from the ideological angle and multi-vector search for the results. The heroes of the novels demonstrate active attitude towards life in different circumstances, which makes people see themselves in these characters.

Key words: Neo-Romanticism, transitional epoch, realism, modernism, “new hero”, artistic thinking, view of the world, character, values, narrative strategy.